

ИЗАЗОВИ РЕСТОРАТИВНЕ ПРАВДЕ И РОДНО ЗАСНОВАНОГ НАСИЉА – РАСКОРАК ИЗМЕЂУ ЛЕГИСЛАТИВНИХ И ИНСТИТУЦИОНАЛНИХ МОГУЋНОСТИ

Апстракт: Документи Савета Европе, ЕУ и УН имали су изузетно велики допринос у првој фази прихватања концепта ресторативне правде. На ширем ујоредном и регионалном нивоу, законодавство је обогато бројним решењима у којима доминира положај и заштити жртве, њена воља и сила, а у неким случајевима присиљан жртве представља услов за примену одређеној ресторативној процеси или ресторативној исходу. Узимајући у обзир природу ресторативне правде, треба прихватити да она помаже жртвама да се опораве од злочина и има утицај на смањење рецидивизма. Македонско законодавство је у великој мери усклађено са европским и међународним документима, али је потребно брже усвајање новој Закону о кривичном поступку и адекватна примена Закона о правди за децу и Закона о новчаној надокнади за жртве насилних кривичних дела. Присуство услуга за жртве остаје изазов и обавеза македонских власти, будући да такве услуге нису доступне, те се ефекти ресторативне правде не могу адекватно проценити. Невладине организације треба прихватити као партнере држави у погледу бесплатне правне помоћи, саветовања, психо-социјалне помоћи и подршке жртвама.

Кључне речи: ресторативна правда, жртва, права, заштита, подршка, деца жртве.

1. УВОД

Ресторативна правда је процес или исход који помаже жртвама да се опораве од злочина, утиче на смањење рецидивизма и штеди јавне ресурсе. Интерес за ресторативну правду се мора одржавати како би се анализирали ефекти законских решења, како би се они побољшали и како би се створили

* Редовни професор, Правни факултет "Iustinianus Primus" – Скопје, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје, Република Северна Македонија, gordana2206@gmail.com.

оптимални институционални предуслови за успех ресторативних поступања и ресторативних исхода.

Пре више од три деценије, казнено законодавство је било фокусирано само на оптуженог и његова права, а жртва је била потпуно маргинализована. Истицање потребе за правичним и адекватнијим законским регулисањем положаја жртве може се сматрати као прва фаза развоја ресторативне правде. Свест о положају жртве и потреби да се води рачуна о њеним правима, да постоје законске основе за њену подршку, помоћ и заштиту био је основни мотив за покретање и подстицање законских промена за заступљеност ресторативних решења у законодавствима.

Документи Савета Европе, ЕУ и УН дали су изузетно велики допринос првој фази прихватања концепта ресторативне правде. На ширем упоредном и регионалном плану, законодавство је обogaћено бројним решењима где доминира положај и заштита жртве и њена воља и став, а у некимa је пристанак жртве предуслов за примену одређеног ресторативног процеса или ресторативног исхода.

Након што су национални законодавци превазишли почетни скептицизам о потреби постојање ресторативних решења, процеса и исхода, природно је уследила друга фаза. Ресторативна правда у XXI веку улази у другу фазу у оквиру које су предмет анализе институционални ресурси и предуслови који постоје за правилно, благовремено и потпуно спровођење законских решења ресторативног карактера. Друга фаза развоја ресторативне правде усмерена је на делотворност законом прописаних права, заштиту, подршку и помоћ жртава. Кључно је питање постојање довољно институционалних, људских и материјалних ресурса да жртве осете делотворност и бенефит ресторативних законских решења.

Имајући у виду да се нека законска решења још увек унапређују, мора се закључити да прва фаза остаје а ктуелна. То је и резултат унапређења европских и међународних докумената чији се обим проширује, прецизира, у њих се уграђују различита искуства, добре праксе и потребе које нису узете у обзир на почетку законодавног процеса.

Напор да се обезбеди примена одредаба у вези са жртвама доводи до недвосмисленог закључка да живимо у ери када се прва и друга фаза у великој мери преклапају, допуњују, али и када присталице ресторативне правде постају свесне колико још напора требају уложити да би се могло рећи да је ресторативна правда делотворна и да даје очекиване резултате.

Досадашња искуства наводе на закључак да се почетак треће фазе у развоју ресторативне правде може очекивати тек након што се створе услови за евалуацију услуга, мера, помоћи и подршке жртвама.

Овај рад има скроман циљ да, кроз призму новина у европским документима и националном законодавству Републике Северне Македоније, укаже на недостатке и у легислативном смислу али и недостатке институционалних, људских и материјалних ресурса, због којих је тешко сагледати ефекте ресторативних законских решења. Дужност је парламента да доноси

законе усклађене са законодавством ЕУ, са релевантним директивама уграђеним и транспонованим, али је одговорност државе да створи услове за успешну примену закона. У Македонији проблем са успешном имплементацијом закона није нимало нов и непознат, напротив у свим извештајима ЕУ посебно се истиче да је примена слаба или потпуно неефективна и да после доношења законских решења (усаглашених са ЕУ регулативом) пролази дуг низ година, а напредак се не примећује.

2. ЕВРОПСКИ ТРЕНДОВИ ЗА ЗАШТИТУ ЖРТВЕ КРИВИЧНИХ ДЕЛА И РЕСТОРАТИВНЕ ПРАВДЕ

2.1. ЕУ регулатива о жртвима кривичних дела

Европска унија је посвећена заштити права жртава кривичних дела дуже од четрдесет година, обзиром да је од 1985. године објављен читав низ докумената који садрже каталоге права и надлежности које би требало да буду додељене жртвама кривичних дела у оквиру система кривичног правосуђа.¹

Оквирна одлука Европског савета из 2001. године,² регулирала је да државе чланице требају ускладити своје законе и прописе у мери која је неопходна за постизање циља пружања високог нивоа заштите жртвама кривичних дела, без обзира на државу чланицу у којој се налазе.³ Оквирна је одлука била основ за даље активности ЕУ у вези са положајем жртве па су тако постављени темељи Директиве о успостављању минималних стандарда за права, подршку и заштиту жртава кривичних дела из 2012. године,⁴ која је заменила Оквирну одлуку из 2001. године.

ЕУ Директива о жртвима из 2012. године јесте главни хоризонтални инструмент за права жртава у оквиру ЕУ, обзиром на то да прописује права за све жртве свих кривичних дела, укључујући право на информисање, право на подршку и заштиту на основу индивидуалних потреба жртве, процесна права и право на добијање одлуке о обештећењу од починиоца по окончању

1 *Compilation of International Victims' Rights Instruments* (eds. M.S. Groenhuijsen, R.M. Letschert), Nijmegen, Wolf Legal Publishers, 2006; *Compilation of International Victims' Rights Instruments* (eds. M.S. Groenhuijsen, R.M. Letschert), second (revised) edition, 2008.

2 Framework Decision 2001/220 - 2001/220/JHA: Council Framework Decision of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings, https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m_1c3gyxp/vitgbgi8vbys, 13. март 2025.

3 M.S. Groenhuijsen, A. Pemberton, "The EU Framework Decision for Victims of Crime: Does Hard Law Make a Difference?", *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 17/2009, 43–59.

4 Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA, <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2012/29/oj/eng>, 13 март 2025.

кривичног поступка. Њен утицај је био особито значајан и допринео је унапређењу права жртава од кривичних дела.⁵ У циљу благовременог и правилног транспонувања Директиве, Европска комисија је у децембру 2013. године објавила документ са Смерницама за њено транспонување, с обзиром на то да је рок за њено транспонување био 16.11.2015. године.⁶

Стратегија о правима жртава (EU strategy on victims' rights 2020-2025)⁷, идентификовала је пет кључна приоритета: (i) ефикасна комуникација са жртвама и безбедно окружење за њихово пријављивање злочина; (ii) побољшање подршке и заштите за најугроженије жртве; (iii) олакшавање приступа надокнади жртвама; (iv) јачање сарадње и координације између свих релевантних актера; и (v) јачање међународне димензије права жртава. Један од главних циљева Стратегије била је евалуација импакта Директиве о жртвама у периоду 2015-2020. године, како би се проценило у којој мери је Директива постигла своје циљеве у погледу имплементације и практичне примене у земљама ЕУ.

У децембру 2020. године, Европска комисија је објавила Евалуациони путоказ (*Evaluation roadmap*).⁸ Обзиром на то да су се сазнања о побољшању положаја жртве стално повећавала, спроведена је Евалуација ефеката примене Директиве из 2012. године, а извештај о евалуацији објављен је у јуну 2022 године,⁹ са циљем да се идентификују добре праксе и изазови у њеној

- 5 R. Bezić, P. Šprem, „Zaštita žrtava u kaznenom postupku – praktična implementacija direktive 2012/29/EU“, *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu*, Zagreb, 2/2020, 603–635; Analiza prava žrtava i usluga u Srbiji i njihova usklađenost sa Direktivom EU 2012/29/EU, *Multidonatorski poverenički fond za podršku sektoru pravosuđa u Srbiji*, Svetska banka, 2016; *Žrtva krivičnog dela i krivičnopravni instrumenti zaštite (međunarodni pravni standardi, regionalna krivična zakonodavstva, primena i mere unapređenja zaštite)* (ur. Stanko Bejatović), Misija OEBS-a u Srbiji, Beograd, 2020; M. Majić, T. Živković, M. Marković, *Analiza primjene evropskih standarda o pravima žrtve u krivičnom postupku i zakonodavstvu i praksi Crne Gore*, Savjet Evrope, 2020; Г. Лажетик, „Правна рамка и институционални предуслови за заштита и подршка на жртвите“, *Зборник од научна конференција: Забрзување на процеси на иприсийаување на Северна Македонија во ЕУ: Клучни предизвици и приоритети* (ур. В. Камбовски, Т. Фити), МАНУ во соработка со Министерството за финансии и Секретаријатот за европски прашања, Скопје, јуни 2023, 149–166.
- 6 DG Justice Guidance Document related to the transposition and the implementation of Directive 2012/29/EU, European Commission, DG Justice, December 2013, https://e-justice.europa.eu/sites/default/files/2015-06/guidance_victims_rights_directive_EU_en.pdf?id=05758a3a-9e2e-49a5-a7ec-3737c3ad6876, 13. март 2025.
- 7 Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on EU Strategy on victims' rights (2020-2025), COM/2020/258 final, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52020DC0258>, 13. март 2025.
- 8 Evaluation roadmap, EC, December 2020, Supporting crime victims – evaluation of the Victims' Rights Directive, <file:///C:/Users/gorda/Downloads/090166e5d69189d7.pdf>, 15. март 2025.
- 9 Evaluation of Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA, Commission

пуној примени. Сврха евалуације је била да се омогући процена релевантности, ефективности, ефикасности, кохерентности и додатне вредности које проистичу из Директиве о правима жртава у европским земљама. Сумарна анализа резултата евалуације доводи до неколико закључака у вези индикатора према којима се може вредновати имплементација Директиве: i. у смислу ефективности Директива има генерално позитиван утицај на право на информације, приступ услугама подршке жртвама, приступ правди, мере заштите и пружање стручне обуке; ii. у смислу релевантности – Директива остаје генерално релевантна и адекватна, са својим обимом и дефиницијама које се сматрају погодним за сврху, али су идентификована нека ограничења која потенцијално утичу на њену релевантност: од ког тренутка жртве стичу право да остварују своја права; да ли могу да остваре неко право пре формалне идентификације као жртве; да ли је процес идентификације једноставан или оптерећен процедурама које одлажу сам поступак, а од тога зависи тренутак када ће жртва моћи да оствари своја права и сл.; iii. у смислу разлика између деце и одраслих, Директива не решава прелазни период жртава из детињства у одрасло доба; iv. у смислу информатичко-технолошког развоја – анализе су показале да постоји простор за унапређење улоге дигиталног простора и коришћења заједничких технологија; v. у смислу ефикасности – тешко је извући јединствен закључак у погледу ефикасности због чињенице да постоје велике разлике између држава чланица у погледу националних закона, пракси, доступности ресурса и трошкова повезаних са имплементацијом специфичних одредби Директиве, а посебно: доступни су само делимични подаци и статистика; подаци о ресурсима службе подршке су веома оскудни и фрагментирани; постоје различити буџетски токови у већини држава чланица, у вези са фрагментацијом надлежности између националних власти; недовољно финансирање система заштите жртава из јавног буџета; vi. у смислу унутрашње кохерентности – идентификоване су потенцијалне недоследности због непостојања јасног законског концепта статуса жртве у кривичном поступку; и vii. у смислу екстерне кохерентности – утврђено је да између Директиве и националног законодавства нема већих недоследности, али су се потешкоће појавиле због чињенице да су неке од одредби Директиве остале нејасне.

2.2. Предложене измене Директиве о жртвама кривичних дела

Након евалуације наметнула се јасна потреба о изменама Директиве, а конкретни предлози измене постали су доступни 2023. године.¹⁰

Staff Working Document, SWD(2022) 180 final, Brussels, 28.6.2022, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52022SC0180>, 15. мај 2025.

10 Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council amending Directive 2012/29/EU establishing minimum standards on the rights, support and protection

Постоји пет главних проблема који су обухваћени предложеним изменама: Жртве не добијају увек информације о својим правима или добијају неадекватне информације које им отежавају или онемогућавају остваривање тих права; Угрожене жртве (као што су деца, старији људи, особе са инвалидитетом, жртве кривичних дела из мржње и жртве у притвору) немају увек користи од благовремене процене њихових потреба за заштитом и лишене су ефикасних мера заштите; Угрожене жртве често не могу да се ослане на специјалистичку подршку, као што је продужени психолошки третман, а деца жртве се често не могу ослонити на циљани приступ заснован на међуагенциској сарадњи; Учешће жртава у кривичним поступцима је често тешко због недостатка правних савета и смерница и разлика у правилима о статусу жртава у овим поступцима; и Приступ жртвама надокнади у домаћим и прекограничним случајевима је отежан због недостатка државне подршке при спровођењу наложене накнаде од починиоца, што доводи до ризика од секундарне виктимизације.

Како би се ови таргетирани проблеми превазишли предлаже се да постоје линије за помоћ жртвама (*victims' helpline*); могућност да жртве користе ИТ и комуникацијске технологије приликом пријављивања кривичног дела, а када су у питању деца жртве процедуре пријављивања морају бити безбедне, поверљиве и прилагођене узрасту и зрелости детета; посебно таргетиране и интегриране услуге за подршку деце; могућност за обезбеђивање информација и емоционалну подршку жртве у просторије суда; право да жртве траже преиспитивање судских одлука који се тичу њихових права; потреба о постојању протокола за пружање услуга преко националне координације и сарадње; могућност да жртве користе електронска средства за комуникацију; посебна права жртве са инвалидитетом; правни лекови.

2.3. ЕУ Директива за ефикасну борбу против насиља над женама и породичног насиља

Предложене промене предвиђају и обавезе које би се надовезале на Директиву о сузбијању насиља према женама и породичног насиља донешена 2024. године.¹¹ Ово је прва ЕУ регулатива за ефикасну борбу против насиља над женама и насиља у породици.

of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA, Brussels, 12.7.2023, COM(2023) 424 final 2023/0250 (COD), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52023PC0424>, 14. март 2025.; Ф. Фетаи, „Положбата на жртвата во кривичната постапка во светлина на предложените измени на еу директивата за правата на жртвите од 2012. година“, *Македнска ревија за кривично љправо и криминологија*, 1-2/2023.

11 Directive (EU) 2024/1385 of the European Parliament and of the Council on combating violence against women and domestic violence, 14.05.2024, <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1385/oj/eng>, 16. март 2025.

Ово је још једна директива у оквиру тзв. секторских директива којима се штите права жртве трговину људима,¹² као и заштита деце од свих врсти сексуалне експлоатације и дечје порнографије.¹³

Директива из 2024. године усаглашена је са Истанбулском конвенцијом, која поставља минималне стандарде за заштиту жртава.¹⁴ Директива инкриминише на нивоу ЕУ одређене облике насиља над женама и захтева од држава чланица да успоставе снажне мере превенције, мере за побољшање заштите и подршке жртвама, мере за олакшавање њиховог приступа правди и мере координације и сарадње између власти. Неколико је кључних аспеката који су важни како би се постигли циљеви ове Директиве. Наиме, постоји потреба **интеграције Директиве у национална законодавства**, те државе чланице имају обавезу да ускладе своје законе са њеним одредбама, укључујући и криминализацију одређених облика насиља, као и **јачања казнене политике** увођењем строжије казне за кршење заштитних мера, као и за понављање насиља. Треба нагласити да постоје и **повећана овлашћења полиције за хитну интервенцију** и заштиту жртава, укључујући могућност електронског надзора насилника, али неопходно је да постоји и боља и правовремена помоћ жртвама, укључујући психолошку и правну подршку.

Примена аспеката Директиве о сузбијању насиља према женама и породичног насиља у пракси укључује неколико кључних корака. Први се корак односи на информисања и подизање свести грађана о важности пријављивања насиља и пружања подршке жртвама, мора се жртвама обезбедити бесплатна правна помоћ, као и приступ психосоцијалној подршци, а веома је важна и **мултисекторска сарадња** између државних органа, невладине организације и експерата из различитих области која би омогућила ефикасну заштиту жртава и превенирање насиља, као и процену ризика као и координација између полиције, тужилаштва и других институција.

Превенција мора подразумевати хитне мере за заштиту жртава пре него што дође до ескалације насиља.

Жртве треба да буду у могућности да пријаве кривична дела насиља над женама или насиља у породици и да током поступка обезбеђивања доказа жртва не буде предмет секундарне или поновљене виктимизације. Директива указује да је веома битно да се жртве, када пријаве кривична

12 Directive 2011/36/EU of the European Parliament and of the Council of 5 April 2011 on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims, and replacing Council Framework Decision 2002/629/JHA (OJ L101, 15.4.2011, p. 1), <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/36/oj/eng>, 16. март 2025.

13 Directive 2011/93/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on combating the sexual abuse and sexual exploitation of children and child pornography, and replacing Council Framework Decision 2004/68/JHA (OJ L335, 17.12.2011, p. 1), <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/93/oj/eng>, 16. март 2025.

14 The Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, "The Istanbul Convention", Istanbul, 11.V.2011, <https://rm.coe.int/168008482e>, 16. март 2025.

дела, упућују на специјализовану контакт особу, кад год је то могуће, без обзира да ли је поднета кривична пријава, али да та контакт особа мора бити професионалац обучен за пружање помоћ жртвама.

2.4. Препорука Савета Европе о ресторативној правди

Легислативни оквир ресторативне правде, али и допринос ресторативних иницијатива,¹⁵ био је *spritus movens* за доношење посебне Препоруке Савета Европе из 2018. године.¹⁶ Ова се препорука, која се сматра за најнапреднији и најсофистициранији међународни правни инструмент у области ресторативне правде обзиром на то да позива националне законодавце да омогуће да све жртве и починиоци имају приступ процесу ресторативне правде, залаже за културну промјену ка ресторативном приступу криминалу и кривичном правосудју на свим нивоима политике и праксе.¹⁷

У неким земљама Европе – као што су Финска, Норвешка и Белгија – овај процес је доступан многим, ако не нужно свим жртвама, међутим у многим земљама, истраживања и подаци, указују на то да већини жртава и преступника још увек није понуђена прилика да се укључе у дијалог који се сматра за најефикаснији облик ресторативне правде за смањење рецидивиста и подршку жртава за бржи опоравак.¹⁸

2.5. Декларација о ресторативној правди Венецијанске комисије

Декларација о ресторативној правди Венецијанске комисије из 2021. године,¹⁹ наглашава важност напора Савета Европе и широко прихваћеној

-
- 15 Effectiveness of restorative justice practices. An overview of empirical research on restorative justice practices in Europe, European Forum for Restorative Justice Research Summary, 2017, <https://www.euforumrj.org/sites/default/files/2019-11/a.2.7.-effectiveness-of-restorative-justice-practices-2017-efrj.pdf>, 17. март 2025.
 - 16 Recommendation CM/Rec(2018)8, 3.10.2018, the Council of Europe, https://www.coe.int/en/web/prison/home/-/asset_publisher/ky2olXXXogcx/content/recommendation-cm-rec-2018-8, 13. март 2025.
 - 17 The 2018 Council of Europe Recommendation concerning restorative justice in criminal matters: A briefing for Europe, European Forum for Restorative Justice Research, https://www.euforumrj.org/sites/default/files/2020-01/pb_on_coe_rec_general.pdf, 13. март 2025.
 - 18 F. Dünkel, J. Grzywa-Holtén, P. Horsfield (eds.), *Restorative Justice and Mediation in Penal Matters – A stocktaking of legal issues, implementation strategies and outcomes in 36 European countries*, Forum Verlag Godesberg, Mönchengladbach, 2015.
 - 19 Venice Declaration on the role of restorative justice in criminal matters, December 2021, <https://rm.coe.int/0900001680a4df79>, 17. март 2025.

и подржаној Препоруци о рестаурацијивној правди у кривичним стварима из 2018. године.

Овом се Декларацијом позива Савет Европе да охрабри и помогне својим државама чланицама да унапреде међуагенцијску сарадњу и да омогуће да право на приступ одговарајућим услугама рестаурацијивне правде буде бесплатно за све заинтересоване стране. Уједно, неопходно је промовисати широку примену рестаурацијивне правде за деце у сукобу са законом, као једну од вреднијих компоненти правосуђа по мери детета (*child-friendly justice*) према Смерницама Комитета министара о правосуђу по мери детета.²⁰ Потребно је да државе прихвате широку примену рестаурацијивне правде која би имала за циљ одвраћање од злочина, реинтеграцију преступника и опоравак жртава као свеобухватни и дугорочни процес. У оквиру потребних мера јесте и обука за правне стручњаке, укључујући правосуђе, адвокате, тужиоце, социјалне раднике, полицију, као и затворско и пробационо особље, али и у оквиру универзитетских наставних планова и програма.

3. РЕСТАУРАТИВНА ПРАВДА У СЕВЕРНОЈ МАКЕДОНИЈИ

3.1. Прихватање концепта рестаурацијивне правде

Вишедеценијски су корени рестаурацијивне правде као у регионалном,²¹ тако и у македонском казненом законодавству. Од самог почетка познате су тешкоће око прихватања овог концепта у законодавству али чињеница је да су решења доступна више од 20 година и да су законске одредбе побољшане и легислативно унапређене, али њихова примена је веома оскудна и недовољно прихваћена. Наиме, остаје проблем одсуства практичне примене

20 The Guidelines of the Committee of Ministers on Child-Friendly Justice (2010), The Council of Europe programme “Building a Europe for and with children”, <https://rm.coe.int/16804b2cf3>, 17. март 2025.

21 S. Bejatović, „Žrtva krivičnog dela i krivičnopravni instrumenti zaštite (međunarodni pravni standardi, regionalna krivična zakonodavstva, primena i mere unapređenja zaštite)“, *Žrtva krivičnoga dela i krivičnopravni instrumenti zaštite (Međunarodni pravni standardi, regionalna krivična zakonodavstva, primena i mere unapređenja zaštite)* (ur. S. Bejatović), Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu sa podrškom OEBS Serbia, Beograd, 2020, 13–40; M. Škulić, „Krivičnoprocesno zakonodavstvo Srbije i žrtva krivičnog dela (Direktiva 2012/29 EU) i drugi međunarodnopravni standardi – stepen usaglašenosti, iskustva primene i mere unapređenja“, *Žrtva krivičnoga dela i krivičnopravni instrumenti zaštite (Međunarodni pravni standardi, regionalna krivična zakonodavstva, primena i mere unapređenja zaštite)* (ur. S. Bejatović), Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu sa podrškom OEBS Serbia, Beograd, 2020, 55–78.

као према пунољетним починиоцима,²² тако и када је у питању дете у сукоб са законом или дете-жртва укључена у ресторативним поступцима и исходима.²³

Прихватање ресторативне правде није довело до смањења кривичних дела и то је поражавајуће и указује да је легислативна свест о ресторативним решењима само први корак који уколико није праћен адекватним институцијама, обученим професионалцима и установама које нуде ефективну заштиту жртве у најширем значењу те заштите, не може довести до жељених резултата. Жртва није заштићена ако има права, већ мора постојати механизам за остваривање тих права. Иако се спроводе кампање подизања свести и унапређује правни оквир, насиље над женама је и даље присутно.

Према доступним подацима, између 2020. и 2023. године регистровано је 19 случајева фемцида, при чему су већину жртава убили њихови бивши или садашњи партнери, углавном у сопственим домовима.²⁴

Према официјелној статистици Министарства унутрашњих послова, у периоду од 2017-2023. године константно се повећава укупни број кривичних дела везаних за породично насиље, све је већи број починиоца, али и број жртава се повећава. Посебно забрињава податак да је стопа почињених кривичних дела насиља у породици у 2023. години била 59% на 100.000 становника.²⁵

Сви наведени подаци указују да је прихватљива оцена да македонско законодавство не испуњава услове предвиђене у члану 12 ЕУ Директиве из 2012. године обзиром на то да ресторативна правда није пробила свој пут кроз

22 Lažetić – Bužarovska G., “Macedonia”, *Restorative justice and mediation in penal matters* (eds. F. Dünkler, J. G. Holten, P. Horsfield), vol. 1, Forum Verlag Godesberg, Mönchengladbach, 2015, 501–528; G. Lažetić, „Krivično zakonodavstvo Severne Makedonije i žrtva krivičnoga dela (norma, praksa i mere unapređenja)”, *Žrtva krivičnoga dela i krivičnopravni instrumenti zaštite (Međunarodni pravni standardi, regionalna krivična zakonodavstva, primena i mere unapređenja zaštite)* (ur. S. Bejatović), Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu sa podrškom OEBS Serbia, Beograd, 2020, 227–250.

23 Г. Лажетик – Бужаровска, „Малолетничка правда – од ретрибутивност кон ресторативност“, *Македонска ревија за кривично право и криминологија*, 3/2006, 113–137; G. Lažetić, E. Mujoska-Trpevska, „Restorative vs Punitive Approach. Eight Fundamental Principles of Juvenile Delinquency Prevention”, *Human Rights Protection and Ius Puniendi – Perspectives from Central East Europe and Latin American Countries* (ed. Lukasz Czarnecki), European Union and its Neighbours in a Globalized World (EUNGW), Volume 11, Springer, Cham, 2023, 65–80.

24 Анализа на случаи на фемциди – убиства на жени во Република Македонија *Национална мрежа против насилство врз жениите и семејно насилство – Глас против насилство*, 2018, https://www.glasprotivnasilstvo.org.mk/wp-content/uploads/2013/11/Femicidi-mk.final_.pdf, 18. март 2025; За четири години – 19 случаи на фемцид во Македонија – DW – 13.09.2023, <https://www.dw.com/mk/>, 18. март 2025.

25 Збирна анализа за вкупен криминалитет 2010-2023 година, Министерство за внатрешни работи, <https://mvr.gov.mk/analiza/kriminal/70>, 18. март 2023.

одлуке правосуђа и да након две деценије још не постоје центри за пружању рестаурационих услуга жртви која би се укључила у рестаурациони процес.

3.2. Усаглашеност казненог законодавства са европским стандардима

Македонско законодавство је делимично усаглашено са Директивом о жртвама. У оквиру казненог материјалног права, знатно су побољшане одредбе са новелом Кривичног Законика из септембра 2023. године,²⁶ па је уведена дефиниција да је жртва родно заснованог насиља свака жена и девојка до 18 година старости над којима је извршено кривично дело, а родно засновано насиље над женама је насиље над женама због њихове припадности женском роду које доводи или може довести до физичких, сексуалних, психичких или економских повреда или патње жена, укључујући директне и индиректне претње и застрашивање таквим радњама, изнуду или самовољно лишавање слободе, без обзира да ли се дешавају у јавном животу или у приватном животу. Фемицид не постоји као посебно кривично дело, али постоји посебан квалификовани облик убиства – ако је убијена жена или девојка до 18 година, током родно заснованог насиља (чл. 123 ст. 2 т. 2-а КЗ). Новина јесте кривично дело које инкриминира сакаћење женских гениталија (чл. 129-а КЗ).

Медијација постоји као легислативно решење у Закону о кривичном поступку од 2013. године,²⁷ али обзиром да је законодавац био исувише уздржан па је ограничио медијацију само на кривична дела која се гоне приватном кривичном тужбом, у пракси медијација се уопште не користи.

Македонско казнено процесно законодавство у односу на пунољетне починиоце кривичних дела мора бити допуњено како би се детаљније транспоновала ЕУ Директива из 2012. године, што ће у великој мери бити постигнуто након усвајања новог Закона о кривичном поступку.²⁸ Жртве родно заснованог насиља у предложеним изменама и допунама ЗКП моћи ће да буду испитане на доказном рочишту уз препоруку да се изјава сними како би се спречила секундарна виктимизација. Приликом физичког прегледа, узимања крви и других медицинских поступака потребна је сагласност жртве родно заснованог насиља, а ако не пристане на физички преглед, преглед се

26 Закон за изменување и допуноување на Кривичниот Законик, *Службен весник на Република Северна Македонија*, бр. 36/2023.

27 ЗКП је објављен у *Службен весник на Република Македонија* бр. 150/10, 100/12, 142/16 и 198/18, а примењује се од 1. децембра 2013. године.

28 Предлози су објављени на: https://ener.gov.mk/Default.aspx?item=pub_regulation&subitem=view_reg_detail&itemid=76038 током 2022. године, а у међувремену је радна група прихватила и нова решења у односу на жртве родно-заснованог насиља.

може обавити само по налогу суда. Такође, жртва родно заснованог насиља имаће право да буде испитана од стране особе пола који она изабере.

3.3. Новчана накнада жртве кривичних дела насиља у контексту Директиве из 2022. године

Закон о исплати новчане накнаде жртвама насилних кривичних дела,²⁹ донешен 2022. године, омогућава да жртве добију новчану накнаду према условима прописаним законом, са којим се у македонско законодавство транспонује Директива ЕУ бр. 80 од 2004. године у вези са накнадом штете жртвама кривичних дела.³⁰

Према пресуди Европског суда правде, члан 12(2) ове Директиве мора се тумачити тако да искључује законодавство државе чланице које предвиђа шему накнаде за насилна намерна кривична дела која у случају убиства право на накнаду преживјели родитељи имају само ако жртва није имала супружника и деце, а право на накнаду штете браће и сестре жртве могу добити само под условом да жртва није имала родитеље.³¹

Овим се законом поред непосредне жртве уводи и институт „посредне жртве“, као индиректна жртва која је члан породице непосредне жртве која је умрла услед кривичног дела насиља.

Међутим, мора се нагласити да је ефективност примене закона минимална и да је закључно са децембром 2024. године формирана комисија која треба поступати и да су донешени подзаконски акти, а да још није комисија почела да обавља своје дужности у пуној мери као што то закон предвиђа. Након почетка функционирања посебне Комисије за новчану надокнаду жртвама кривичних дела насиља,³² може се очекивати да ће жртва пријавити почињено кривично дело.

Како би жртве биле информисане, објављено је упутство о корацима које жртва треба предузети да би остварила право на новчану накнаду.³³

29 Закон за исплата на паричен надоместок на жртви од кривични дела со насилство, *Службен весник на Република Северна Македонија*, бр. 247/2022.

30 Council Directive 2004/80/EC of 29 April 2004 relating to compensation to crime victims, OJ L 261, 6.8.2004, p. 15–18, <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2004/80/oj/eng>, 20. март 2025.

31 The Court of Justice of the European Union (CJEU), Case C-126/23, Judgment of the Court (Fifth Chamber), 7.11.2024, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62023CJ0126>, 13. март 2025; Julia Burchett, Compensation for Victims of Violent Crimes Narrowing the Member States's Discretion under Directive 2004/80/EC, 28.11.2024, <https://verfassungsblog.de/compensation-for-victims/>, 20. март 2025.

32 Комисијата за надомест на жртви од кривини дела на насилство, <https://komisija-zanadomestoknazrtvi.mk/>, 13. март 2025.

33 Чекори за остварување на правото на паричен надоместок за жртви на кривични дела со насилство во Северна Македонија, *informativen-materijal brosurа mk.pdf*, 13. март 2025.

3.4. Ресторативна правда и заштита детета-жртве

3.4.1. Лејислативна решења

Први легислативни пристап у односу на ресторативну правду појавио се у оквиру законодавства у односу на малолетнике,³⁴ и то у односу на поступак медијације. И према ЕУ Директиви о жртвима, ресторативна правда значи сваки процес у коме се жртви и починиоцу омогућава, ако слободно пристану, да активно учествују у решавању питања која проистичу из кривичног дела уз помоћ непристрасне треће стране. У односу на деца која су у сукобу са законом медијација је уведена Законом о малолетничкој правди 2007. године.³⁵

Нови Закон о правди детета,³⁶ садржи наглашени ресторативни пристап који се односи на заштиту деце-жртве, посебна права заштите, поступак медијације и сл. Приступ ресторативне правде је укључен као општи пристап у овом закону, осигуравајући да се право детета да буде саслушано активно спроводи и настоји да постигне ресторативне резултате који промовишу рехабилитацију и реинтеграцију детета. У овом Закону у односу на медијацију, прихваћен је обавезни покушај, у смислу да постоји обавеза да јавни тужилац или судија појединац поуче стране да могу да реше спор путем поступка за медијацију. Одлука остаје да саме стране донесу пошто је медијација добровољна, али до сада у законодавству није постојала обавеза за тужиоце и судије да поуче стране, већ је било остављено на процену тужиоца и судије да ли ће поучити стране за могућност медијације.

Деца жртве радњи које су законом предвиђене као кривична дела имају иста права која имају пунолетне жртве пре, за време и након окончања кривичног поступка, као и посебна права призната Конвенцијом о правима детета и другим меѓународним уговорима који су ратификовани и у складу са Уставом Републике Северне Македоније.

Деца жртве радњи које су законом предвиђене као кривична дела и деца сведоци уживају појачану заштиту и подршку свих институција, органа и појединаца у систему правосудја за децу, како би се умањиле негативне последице кривичног дела и спречио негативан утицај поступања институција на правилан развој детета.

34 Г. Лажетиќ, „Ресторативната правда од аспект на меѓународните документи“, *Годишник на Правниот факултет „Јустинијан Први“ – Скопје во чест на проф. др Димитар Поп-Георгиев*, Том 40, 2006, 630–645; Г. Лажетиќ (2006а), *op. cit.*, 113–137; О. Bačanović, „Restorativna pravda i Zakon o maloletničkoj pravdi sa posebnim osvrtom na medijaciju“, *Crnogorska revija za krivično pravo i kriminologiju*, Godina II, 1/2009, 405–422; В. Камбовски, *Коментар на Кривичниот Законик на Република Македонија – Интегрален текст*, Матица, Скопје, 2015; Г. Лажетиќ, Л. Нанев, О. Кошевалиска, „Ресторативна правда спрема деца“, *Македонска ревија за кривично право и криминологија*, 2/2015.

35 Закон за малолетничка правда, *Службен весник на Република Македонија*, бр. 87/2007.

36 Закон за правда за децата, *Службен весник на Република Северна Македонија*, бр.66/24 и 55/25.

Легислативно јесте проширена и дефиниција детета жртве, па се као дете жртва сматра свако дете до 18 година које је претрпело штету, укључујући физичку или психичку повреду, емоционалну патњу, материјални губитак или другу повреду или угрожавање права и интереса као резултат радње предвиђене законом као кривичног дела, али као дете жртва сматра се и лице чија се старост не може поуздано утврдити ако постоје разлози да се верује да је у питању дете жртва. Пратећи ЕУ Директиву о жртвама из 2012. године, у Закону о правди детета предвиђено је да се као жртве сматрају и чланови породице детета жртве чија је смрт наступила као последица кривичног дела и која је претрпела штету услед смрти детета жртве. Овим се путем први пут уводи статус тзв. посредне жртве. Да би се потпуније објаснили ефекти насиља у друштву, потребно је истраживање са индиректним жртвама озбиљног насиља у контексту њихових властитих искустава директне виктимизације што би се могло узети у обзир у контексту услуге и подршке усмерене према индиректној жртви, а то су породице жртве.³⁷

3.4.2. Меморандум из Нушаџела

Меморандум из Нушатела о добрим праксама правосуђа према деци у антитерористичком контексту,³⁸ резултат је иницијативе министара Глобалног антитерористичког форума (*Global Counterterrorism Forum - GCTF*) и, према анализи и сврси израде, оцењен је као документ који би требало да помогне националним законодавцима да осмисле начин да се ратни сукоби инкорпорирају у законске одредбе.³⁹

У Закону о правди за децу из 2024. године, који је усклађен са Директивом ЕУ 2016/800 Европског парламента и Савета о процедуралним гаранцијама за децу која су осумњичена или оптужена у кривичном поступку и Директивом 2012/29/ЕУ Европског парламента и Савета од 25. октобра 2012. године о успостављању права, минималних стандарда подршке и заштите жртава злочина, Оквирном одлуком 2001/220/JXA, уведена је нова дефиниција према којој – дете у ризику, дете у сукобу са законом или дете жртва је и дете које промовише, прихвата, подржава, оправдава, заговара и учествује у актима радикализације, насилног екстремизма и тероризма, тешких облика насиља, масовним миграцијским токовима, ксенофобији и другим тешким облицима екстремизма.

37 Закон за правду за децата, 2024 година; E. A. Cook, S. McManus, „Indirect victims of violence: Mental health and the close relatives of serious assault victims in England“, *Social Science & Medicine*, Volume 359, October 2024.

38 Neuchâtel Memorandum on Good Practices for Juvenile Justice in a Counterterrorism Context, <https://www.theijj.org/wp-content/uploads/2021/09/English-Neucha-tel-Memorandum-on-Juvenile-Justice.pdf>, 15. март 2025.

39 Г. Лажетик *et al.* (2019a), *op. cit.*

3.5. Недовољна истраживања и одсуство институционалних предуслова у Македонији

Кривична теорија и пракса XXI века усмерена је према обезбеђивању права, подршке, заштите и достојанства жртве у кривичном поступку, чиме жртва долази у фокус кривично правне науке. О овоме у великој мери доприноси и подршка истраживањима из области виктимологије, као дисциплине које добија све већи значај и утицај. У Републици Северној Македонији веома је мали број виктимолошких истраживања,⁴⁰ која могу указати на трендове криминалитета, спремности жртве да пријаве починитеља, могућност да се жртви понуди права помоћ и подршка, могућност да се случај реши медијацијом и сл.

Уједно, већ дуг низ година постоје велике институционалне недостатке када је заштита жртава у питању.⁴¹ Наиме, и поред великог броја случаја трговином људима и деце, постоји један и једини Шелтер центар о заштити жртве трговину људима с којим руководи невадина организација, која јесте делимично субвенционисана од стране државе, али ипак је сама организација посвећена вођењу овог шелтера. Помоћ и подршка коју добијају жртве у овом шелтеру је изузетно важна и охрабрујућа за њихову даљу интеграцију у друштву и превазилажење доживљених траума.

Све је већи број кривичних дела чији су починиоци конзуматори дроге и друге психотропне супстанце или алкохола. У Републици Северној Македонији не постоје установе за лечење деце који су пробатори или зависници од коришћења дроге и психоактивне супстанце. Ово јесте велики институционални проблем пошто не постоји механизам да се коришћење ових супстанци правовремено открије, да се делује, да се пружи терапија и да се онемогући да дете постане зависник и да се због тога упусти у социопатолошко понашање или да почне извршавати кривична дела. Исто је и са коришћењем алкохола. Не постоји установа у држави где би се лечила деца који користе

40 G. Lažetić, A. Gruevska Drakulevski, "The state of art in victimology in the Republic of Macedonia", *Iustinianus Primus Law Review*, 2018; Г. Лажетић, А. Груевска – Дракулевски, „Виктимологијата во Република Северна Македонија“, *Македонска ревија за кривично право и криминологија*, 1-2/2019; G. Lažetić, A. Gruevska Drakulevski, "North Macedonia: Victimology and Victim Protection", *Mapping the Victimological Landscape of the Balkans, A Regional Study on Victimology and Victim Protection with a Critical Analysis of Current Victim Policies* (eds. Gorazd Meško, Eszter Sárík, Anna-Maria Getoš Kalac), Research Series of the Max Planck Institute for Foreign and International Criminal Law, Publications of the Max Planck Partner Group for Balkan Criminology Edited by Hans-Jörg Albrecht & Anna-Maria Getoš Kalac, Volume BC 4, Duncker & Humblot, Berlin, 2020, 365–400; G. Lažetić, E. Mujoska Trpevska, „Izazovi zaštite životne sredine u Republici Severnoj Makedoniji“, Vol. 25, *Temida*, 3/2022, 283–308.

41 O. Bačanović, „Restorativna pravda u makedonskom kaznenom zakonodavstvu i poteskoce u njenoj implementaciji“, *Temida*, Viktimološko društvo Srbije – "Prometej" Beograd, Godina 13, 3/2010, 5–24.

алкохол у већим количинама. Наиме, њима се пружа правична помоћ у оквиру токсиколошког третмана и терапије, али дугорочно не постоји адекватно решење за одвикавање и сл. Ови проблеми прозрокују да дете код којег постоје ризик фактори постане дете починитељ кривичних дела или дете-жртва.

Различити системски проблеми воде све већем тзв. „тамном броју“, непријављених кривичних дела, који је један од индикатора колико су жртве мотивиране да пријаве почињено кривично дело.⁴² Различити су разлози непријављивања појединих кривичних дела, што у основи зависи од њихове природе и објекта заштите. Управо се у овом контексту анализира „тамна бројка“ кривичних дела из мржње,⁴³ кривична дела домаћег насиља,⁴⁴ имовинског криминала,⁴⁵ и сл.

4. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Богато и динамично је ЕУ законодавство и бројне су активности које предузима Савет Европе како би се што боље применио концепт ресторативне правде.

Законодавство јесте у највећој мери усаглашено са европским и међународним документима у односу на права и заштиту жртве, али је то само први корак како би се створиле могућности да се права жртве и њезине заштите уистину остваре. Законска се решења не спроводе динамиком како је то предвиђено, а највећи је проблем што не постоје адекватне институције где би жртве могле остварити своја права и обезбедити властиту заштиту.

Потребно је брже усвајање новог Закона о кривичном поступку и адекватна имплементација начела и одредби Закона о правди за децу. Мотивирање жртве се може остварити и применом Закона о новчаној надокнади за жртве насилних кривичних дела, како би се они охрабрили да пријаве и како би били информирани о својим правима и могућностима што им законодавство пружа као помоћ и заштиту.

42 Љ. Арнаутовски, *Криминологија*, Скопје, 2007; Ђ. Ignjatović, *Kriminologija*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2023; Anna-Maria Getoš Kalac, Dalia Pribisalić, „Tamna i svijetla strana tamne brojke kriminala: o izazovima istraživanja nepoznanica i blagoslovu neznanja“, *Zbornik Pravnog Fakulteta u Zagrebu*, Vol. 70, 5/2020, 637–673; M. Singer, I. Kovčo Vukadin, I. Cajner Mraović, *Kriminologija*, treće izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Nakladni zavod Globus, Edukacijskorehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2002.

43 F. S. Pezzella, M. D. Fetzer, T. Keller, „The Dark Figure of Hate Crime Underreporting“, *American Behavioral Scientist*, Sage Journals, January 2019.

44 A. Wheeler, A. Piquero, Using Victimization Reporting Rates to Estimate the Dark Figure of Domestic Violence, October 2024, <https://www.crimrxiv.com/pub/wed2u5af/release/1>, 25. мап 2025.

45 Z. MacDonald, „Revisiting the Dark Figure: A Micro-econometric Analysis of the Under-Reporting of Property, Crime and Its Implications, *British Journal of Criminology*, 41(1), December 2001.

Мултисекторски приступ налаже као неопходност да се унапреди међу-агенцијска сарадња, да постоје протоколи за поступање и да постоји систем континуираних мултисекторских обука како би се ресторативност што боље схватила и применила у пракси и како би сваки професионалац у систему био свестан која је његова улога и према каквом исходу води његова (не)активност.

Није довољно што постоје само три центра за упућивање када су жртве силовања у питању како би се обезбедили докази и треба се децентрализација одвијати и обухватити и руралне делове државе. Недозвољено је да, и поред целог система за заштиту деце у Македонији, не постоје посебне установе за пружање помоћи и заштите, не постоје посебне установе за децу кориснике и зависнике од дроге и других психоактивних супстанци, као и за децу који су зависници од алкохола.

Приступ услугама за жртву јесте изазов који остаје као обавеза македонских власти. Услуге нису доступне у довољној мери и зато се не могу оцењивати ефекти ресторативне правде. Грађански сектор јесте партнер држави у односу на неке аспекте – бесплатну правну помоћ, саветовалишта, психо-социјалну помоћ и подршку жртвама и сл., и то је добар пример који се треба и даље неговати.

Веома је важно да грађанске организације које имају мотивацију и ресурсе за пружање одређених услуга буду подржане од стране државе, али једновремено да постоји напор да услуге пружају и државни органи или организације којима ће држава пренети део овлашћења. Само се тако може остварити заложба садржана у европским и међународним инструментима према којој, право на приступ одговарајућим услугама ресторативне правде треба да буде бесплатан за све заинтересоване стране.

ЛИТЕРАТУРА

- Арнаудовски Љ., *Криминологија*, Скопје, 2007.
- Baćanović O., „Restorativna pravda i Zakon o maloletničkoj pravdi sa posebnim osvrtnom na medijaciju“, *Crnogorska revija za krivično pravo i kriminologiju*, Godina II, 1/2009.
- Baćanović O., „Restorativna pravda u makedonskom kaznenom zakonodavstvu i poteskoce u njenoj implementaciji“, *Temida*, Viktimološko društvo Srbije – “Prometej” Beograd, Godina 13, 3/2010.
- Bejatović S., „Žrtva krivičnog dela i krivičnopravni instrumenti zaštite (međunarodni pravni standardi, regionalna krivična zakonodavstva, primena i mere unapređenja zaštite)“, *Žrtva krivičnoga dela i krivičnopravni instrumenti zaštite (Međunarodni pravni standardi, regionalna krivična zakonodavstva, primena i mere unapređenja zaštite)* (ur. S. Bejatović), Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu sa podrškom OEBS Serbia, Beograd, 2020.
- Bezić R., Šprem P., „Zaštita žrtava u kaznenom postupku – praktična implementacija direktive 2012/29/EU“, *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu*, Zagreb, 2/2020.

- Getoš Kalac Anna-Maria, Pribisalić D., „Tamna i svijetla strana tamne brojke kriminala: o izazovima istraživanja nepoznanica i blagoslovu neznanja“, *Zbornik Pravnog Fakulteta u Zagrebu*, 5/2020.
- Groenhuijsen M. S., Pemberton A., “The EU Framework Decision for Victims of Crime: Does Hard Law Make a Difference?”, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 17/2009.
- Ignjatović Đ., *Kriminologija*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2023.
- Камбовски В., *Коментар на Кривичниот Законик на Република Македонија – Интегрален текст*, Матица, Скопје, 2015.
- Лажетик – Бузаровска Г., „Малолетничка правда – од ретрибутивност кон ресторативност“, *Македонска ревија за кривично љраво и криминологија*, 3/2006.
- Лажетик Г., „Ресторативната правда од аспект на меѓународните документи“, *Годишник на Правниот факултет „Јустинијан Први“ – Скопје во чест на љроф. др Димитар Пой-Георѓиев*, Том 40, 2006.
- Лажетик Г., Нанев Л., Кошевалиска О., „Ресторативна правда спрема деца“, *Македонска ревија за кривично љправо и криминологија*, 2/2015.
- Lažetić – Bužarovska G., “Macedonia”, *Restorative justice and mediation in penal matters* (eds. F. Dünkel, J. G. Holten, P. Horsfield), vol. 1, Forum Verlag Godesberg, Mönchengladbach, 2015.
- Lažetić G., Gruavska Drakulevski A., “The state of art in victimology in the Republic of Macedonia”, *Iustinianus Primus Law Review*, 2018.
- Лажетик Г. *et al.*, „Меморандумот од Нушател: добри практики за правда за децата во антитерористички контекст“, *Македонска ревија за кривично љправо и криминологија*, 1-2/2019.
- Лажетик Г., Груевска – Дракулевски А., „Виктимологијата во Република Северна Македонија“, *Македонска ревија за кривично љправо и криминологија*, 1-2/2019
- G. Lažetić, „Krivično zakonodavstvo Severne Makedonije i žrtva krivičnoga dela (norma, praksa i mere unapređenja)“, *Žrtva krivičnoga dela i krivičnopravni instrumenti zaštite (Međunarodni pravni standardi, regionalna krivična zakonodavstva, primena i mere unapređenja zaštite)* (ur. S. Bejatović), Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu sa podrškom OEBS Serbia, Beograd, 2020.
- Lažetić G., Gruavska Drakulevski A., “North Macedonia: Victimology and Victim Protection”, *Mapping the Victimological Landscape of the Balkans, A Regional Study on Victimology and Victim Protection with a Critical Analysis of Current Victim Policies* (eds. Gorazd Meško, Eszter Sárík, Anna-Maria Getoš Kalac), Research Series of the Max Planck Institute for Foreign and International Criminal Law, Publications of the Max Planck Partner Group for Balkan Criminology Edited by Hans-Jörg Albrecht & Anna-Maria Getoš Kalac, Volume BC 4, Duncker & Humblot, Berlin, 2020.
- Lažetić G., Mujoska Trpevska E., „Изазови заштите животне средине у Републици Северној Македонији“, *Temida*, 3/2022.

- Лажетић Г., „Правна рамка и институционални предуслови за заштита и поддршка на жртвите“, *Зборник од научна конференција: Забрзување на процеси на иницијативање на Северна Македонија во ЕУ: Клучни препознатливи и приоритетни* (ур. В. Камбовски, Т. Фити), МАНУ во соработка со Министерството за финансии и Секретаријатот за европски прашања, Скопје, јуни 2023.
- Lažetić G., Mujoska-Trpevska E., „Restorative vs Punitive Approach. Eight Fundamental Principles of Juvenile Delinquency Prevention“, *Human Rights Protection and Ius Puniendi – Perspectives from Central East Europe and Latin American Countries* (ed. Lukasz Czarnecki), *European Union and its Neighbours in a Globalized World* (EUNGW), Volume 11, Springer, Cham, 2023.
- Majić M., Živković T., Marković M., *Analiza primjene evropskih standarda o pravima žrtve u krivičnom postupku u zakonodavstvu i praksi Crne Gore*, Savjet Evrope, 2020.
- MacDonald Z., „Revisiting the Dark Figure: A Micro-econometric Analysis of the Under-Reporting of Property, Crime and Its Implications“, *British Journal of Criminology*, 41(1), December 2001.
- Pezzella F. S., Fetzer M. D., Keller T., „The Dark Figure of Hate Crime Under-reporting“, *American Behavioral Scientist*, Sage Journals, January 2019.
- Singer M., Kovčo Vukadin I., Cajner Mraović I., *Kriminologija*, treće izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Nakladni zavod Globus, Edukacijskorehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2002.
- Фетаи Ф., „Положбата на жртвата во кривичната постапка во светлина на предложените измени на еу директивата за правата на жртвите од 2012. година, *Македнска ревија за кривично право и криминологија*, 1-2/2023.
- Compilation of International Victims' Rights Instruments* (eds. M.S. Groenhuijsen, R.M. Letschert), Nijmegen, Wolf Legal Publishers, 2006.
- Compilation of International Victims' Rights Instruments* (eds. M.S. Groenhuijsen, R.M. Letschert), second (revised) edition, 2008.
- Cook E. A., McManus C., „Indirect victims of violence: Mental health and the close relatives of serious assault victims in England“, *Social Science & Medicine*, Volume 359, October 2024.
- Škulić M., „Krivičnoprocesno zakonodavstvo Srbije i žrtva krivičnog dela (Direktiva 2012/29 EU) i drugi međunarodnopravni standardi – stepen usaglašenosti, iskustva primene i mere unapređenja“, *Žrtva krivičnoga dela i krivičnopravni instrumenti zaštite (Međunarodni pravni standardi, regionalna krivična zakonodavstva, primena i mere unapređenja zaštite)* (ur. S. Bejatović), Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu sa podrškom OEBS Serbia, Beograd, 2020.

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ

- Analiza prava žrtava i usluga u Srbiji i njihova usklađenost sa Direktivom EU 2012/29/EU, *Multidonatorski poverenički fond za podršku sektoru pravosuđa u Srbiji*, Svetska banka, 2016.

Анализа на случаи на феминициди – убиства на жени во Република Македонија *Национална мрежа против насилство врз жени и семејно насилство – Глас против насилство*, 2018,

<https://www.glasprotivnasilstvo.org.mk/wp-content/uploads/2013/11/Femicidi-mk-final.pdf>

Burchett J., Compensation for Victims of Violent Crimes Narrowing the Member States's Discretion under Directive 2004/80/EC, 28.11.2024, <https://verfassungsblog.de/compensation-for-victims/>

Venice Declaration on the role of restorative justice in criminal matters, December 2021, <https://rm.coe.int/0900001680a4df79>

DG Justice Guidance Document related to the transposition and the implementation of Directive 2012/29/EU, European Commission, DG Justice, December 2013, https://e-justice.europa.eu/sites/default/files/2015-06/guidance_victims_rights_directive_EU_en.pdf?id=05758a3a-9e2e-49a5-a7ec-3737c3ad6876,

Evaluation roadmap, EC, December 2020, Supporting crime victims – evaluation of the Victims' Rights Directive, <file:///C:/Users/gorda/Downloads/090166e5d69189d7.pdf>

Evaluation of Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA, Commission Staff Working Document, SWD(2022) 180 final, Brussels, 28.6.2022, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52022SC0180>,

Effectiveness of restorative justice practices. An overview of empirical research on restorative justice practices in Europe, European Forum for Restorative Justice Research Summary, 2017, <https://www.euforumrj.org/sites/default/files/2019-11/a.2.7.-effectiveness-of-restorative-justice-practices-2017-efrj.pdf>

Neuchâtel Memorandum on Good Practices for Juvenile Justice in a Counterterrorism Context, <https://www.theij.org/wp-content/uploads/2021/09/English-Neucha-tel-Memorandum-on-Juvenile-Justice.pdf>

Чекори за остварување на правото на паричен надоместок за жртви на кривични дела со насилство во Северна Македонија, [informativen-materijal-brosura mk.pdf](https://www.informativen-materijal-brosura.mk.pdf)

Wheeler A., Piquero A., Using Victimization Reporting Rates to Estimate the Dark Figure of Domestic Violence, October 2024, <https://www.crimrxiv.com/pub/wed2u5af/release/1>

ПРАВНИ ИЗВОРИ

Guidelines of the Committee of Ministers on Child-Friendly Justice (2010), The Council of Europe programme “Building a Europe for and with children”, <https://rm.coe.int/16804b2cf3>,

Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and

- protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA, <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2012/29/oj/eng>
- Directive (EU) 2024/1385 of the European Parliament and of the Council on combating violence against women and domestic violence, 14.05.2024, <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1385/oj/eng>
- Directive 2011/36/EU of the European Parliament and of the Council of 5 April 2011 on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims, and replacing Council Framework Decision 2002/629/JHA (OJ L101, 15.4.2011, p. 1), <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/36/oj/eng>
- Directive 2011/93/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on combating the sexual abuse and sexual exploitation of children and child pornography, and replacing Council Framework Decision 2004/68/JHA (OJ L335, 17.12.2011, p. 1), <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/93/oj/eng>
- Закон за изменување и дополнување на Кривичниот Законик, *Службен весник на Република Северна Македонија*, бр. 36/2023.
- Закон за исплата на паричен надоместок на жртви од кривични дела со насилство, *Службен весник на Република Северна Македонија*, бр. 247/2022
- Закон за кривична постапка, *Службен весник на Република Македонија*, бр. 150/10, 100/12, 142/16 и 198/18
- Закон за малолетничка правда, *Службен весник на Република Македонија*, бр. 87/2007
- Закон за правда за децата, *Службен весник на Република Северна Македонија*, бр.66/24 и 55/25.
- Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council amending Directive 2012/29/EU establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA, Brussels, 12.7.2023, COM(2023) 424 final 2023/0250 (COD), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52023PC0424>
- Recommendation CM/Rec(2018)8, 3.10.2018, the Council of Europe, https://www.coe.int/en/web/prison/home/-/asset_publisher/ky2olXXXogcx/content/recommendation-cm-rec-2018-8
- Recommendation concerning restorative justice in criminal matters: A briefing for Europe, European Forum for Restorative Justice Research, The 2018 Council of Europe, https://www.euforumrj.org/sites/default/files/2020-01/pb_on_coe_rec_general.pdf
- Framework Decision 2001/220 - 2001/220/JHA: Council Framework Decision of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings, <https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vitgbgi8vbys>
- Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on EU Strategy on victims' rights (2020-2025), COM/2020/258 final, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52020DC0258>

Council Directive 2004/80/EC of 29 April 2004 relating to compensation to crime victims, OJ L 261, 6.8.2004, p. 15–18, <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2004/80/oj/eng>,

Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, “The Istanbul Convention”, Istanbul, 11.V.2011, <https://rm.coe.int/168008482e>

СУДСКА ПРАКСА

Court of Justice of the European Union (CJEU), Case C-126/23, Judgment of the Court (Fifth Chamber), 7.11.2024, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:62023CJ0126>

Gordana Lažetić, PhD*

CHALLENGES OF RESTORATIVE JUSTICE AND GENDER-BASED VIOLENCE – THE GAP BETWEEN LEGISLATIVE AND INSTITUTIONAL CAPACITIES

Summary

Documents of the Council of Europe, the EU and the UN had an extremely large contribution to the first phase of accepting the concept of restorative justice. On a broader comparative and regional level, the legislation has been enriched with numerous solutions where the position and protection of the victim and her will and attitude dominate, and in some cases the victim's consent is a prerequisite for applying a certain restorative process or restorative outcome. Taking into account the nature of the restorative justice it shall be accepted that it helps victims to recover from crime and has impact toward reducing reoffending. Macedonian legislation to the greatest extent has been harmonized with European and international documents, but faster adoption of the new Law on Criminal Procedure and adequate implementation of the Law on Justice for Children and the Law on Financial Compensation to Victims of Violent Crimes is needed. Access to victim services is a challenge that remains as an obligation of the Macedonian authorities, since services are not available and therefore the effects of restorative justice cannot be evaluated. The NGOs shall be accept as a partner to the state regarding free legal aid, counseling, psycho-social help and support for victims.

Keywords: restorative justice, victim, rights, protection, support, child victims.

* Full Professor, Faculty of Law “Iustinianus Primus” – Skopje, “Ss. Cyril and Methodius” University – Skopje, Republic of North Macedonia, gordana2206@gmail.com.